Csóti András

A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés

Úgy gondolom, hogy aki a teremben ül, annak számára teljesen közismert, hogy a '80-as évek végétől, de különösen a '90-es években Magyarországon a bűnözés szerkezete jelentősen megváltozott és átalakult, „természetesen" kedvezőtlen irányban. A korábbi évekhez képest megszaporodtak a kiemelten nagy tárgyi súlyú, széles körű társadalmi felháborodást kiváltó bűncselekmények. Ennek természetes hatásaként megerősödtek azok a felvetések, amelyek egyrészt a halálbüntetés visszaállítását követelték – azonban ekkor már hatályban volt a 23/1990-es alkotmánybírósági határozat, amely a halálbüntetésre vonatkozó szabályokat 1990. október 31-ével megsemmisítette –, illetve a Nagy tanár úr által is említett nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségek megakadályozták ennek visszaállítását. Így aztán előtérbe került a hatályos jogi szabályozásban meglévő legsúlyosabb büntetés, az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályainak, végrehajtásainak szigorítása, amely először a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának emelésére vonatkozott, később viszont markánsan felvetődött és megerősödött az a javaslat, mely szerint az életfogytiglan tartó szabadságvesztés ténylegesen az elítélt élete végéig tartson.

A büntetés-végrehajtás szakemberei a különböző szinteken és fórumokon zajló vitákat kiemelt figyelemmel kísérték, szakmai kompetenciájukba tartozó kérdésekben véleményüket kifejtették. Azonban teljesen természetesen jogalkalmazóként a hangsúlyt arra helyeztük, hogy megfelelően felkészüljünk a minden szempontból új helyzetre. Ez az új helyzet azért is „életbevágó" volt, mert „saját bőrünkre ment a vásár", ez nem egy olyan híres kísérlet volt, mint a Boros kollegám által említett, amelyet bármikor félbe lehet szakítani, hanem arra kellett felkészülni, hogy amint a jogszabály hatályba lép, a bíróságok alkalmazni is fogják azt. Ebben a helyzetben szakmailag az az új, hogy az elítélt szabadulása elvileg sem lehetséges. Nem a szabadulás utáni életre kell felkészíteni, nem az új, önálló életkezdést kell megtervezni, nem a hatályos jogszabályokból adódó célokat és feladatokat kell esetében megszervezni, ezért nem lehet más a fogva tartás célja, mint maga a fogva tartás. Ezt azonban hogy kell – kinek, kivel, és milyen módon – megszervezni úgy, hogy ne tekintsük őket élőhalottaknak, ne tegyük ki őket és saját magunkat nap mint nap veszélyeknek, és biztosítsuk, hogy valamilyen úton és módon ezek a fogvatartottak képesek legyenek a kiszabott büntetés letöltésére.

Teljesen nyilvánvaló, hogy kezdő lépésünk – a hagyományokból is kiindulva – a bizottságok megalakítása volt. Az országos parancsnokság vezető munkatársai végig korrekt, folyamatos együttműködésben dolgoztak a Szegedi Fegyház és Börtön vezetőivel, ezekre a kérdésekre közösen próbáltunk választ adni. Szakmai tapasztalatcseréket szerveztünk különböző országok-

ba, tanulmányoztuk az ezzel kapcsolatban fellelhető irodalmat, valamint saját szakmai kútfőnkből próbáltuk megszervezni ezt a végrehajtást.

Az első fázisban számba vettük, hogy mire kell vélhetően fölkészülni. Akkori tudásunk alapján úgy ítéltük meg, hogy a ténylegesen életfogytiglan elítéltek elsődlegesen férfiak lesznek. Másodszor várhatóan 25 és 35 év közötti élettartamúak lesznek, amikor elítélik őket. Feltételeztük, hogy az általános iskola nyolc osztályát végzik el. Kapcsolatuk a külvilággal törékeny lesz, egy idő után leírja őket a család és a környezet is. Miután bizonyíthatóan szélsőségesen agresszív bűncselekményeket követtek el, ezért magatartásuk nehezen kiszámítható, az agresszió valamennyi formájára fel kell készülni. Feltételeztük, hogy cselekményüket nagyrészt egyedüli elkövetőként követik el. És végezetül úgy ítéltük meg, hogy a jogszabály hatályba lépése után az illetékes bíróságok 1-3 fő esetében szabnak ki ilyen büntetést évente.

Az 1999. március 1-jétől hatályos szabályozás alapján az első ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést 2000. április 26-án szabta ki az arra illetékes bíróság. Az azóta eltelt időszakban az eljáró bíróságok még 7 esetben jogerősen, 2 esetben pedig nem jogerősen szabtak ki ilyen büntetést. A büntetés-végrehajtás őrizetében jelenleg tehát 10 fő tölt ilyen büntetést. A továbbiakban kizárólag a 8 jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítéltről néhány jellemzőt említenék. Hangsúlyozom, hogy a csoport alacsony száma, illetve az eltelt idő rövidsége – ami ugyan 4 év, de itt rövid idő – miatt csak elsődleges megállapításokat tehetünk.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabási gyakorlata az alábbiak szerint alakult: 2000-ben 1 főt, 2001-ben 1 főt, 2003-ban már 3 főt, és 2004-ben ismét 3 főt ítéltek jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletre. 2002-ben ilyen ítélet nem került kiszabásra. Áttekintettük azt is, hogy az első fokú ítélet az esetükben mi volt. A 8 elítélt közül az elsőfokú bíróság is 5 fő esetében tényleges életfogytot, 3 fő esetében pedig életfogytot szabott ki, egy esetben 35 év, 2 esetben pedig 40 év feltételes esedékességű felülvizsgálattal. Egy külön konferencia tárgya lehetne, hogy mi különbség van a 40 éves felülvizsgálatú életfogytos és a valós TÉSZ-es között. Ez nagyon komoly gyakorlati probléma egyébként, mert az életfogytosok száma az elmúlt 10 évben megduplázódott, de az idő rövidsége miatt azonban erre nem térnék ki. Azonban azt megjegyzem, hogy az első, 2001-ben kiszabott TÉSZ-es vagy 2 évig töltött egyedül ilyen büntetést, majdnem „elaltatott" bennünket, ugyanis ez az elítélt volt az, aki teljesen meg volt elégedve a sorsával. Esetében a társadalom is megnyugodott: TÉSZ, ő rettenetesen jól érezte magát, mi is, és az első időszakban majdnem arra készültünk föl, hogy ilyen elítéltek lesznek a TÉSZ-esek. Azonban ez a tendencia a későbbiek során teljesen megváltozott.

A büntetéskiszabási gyakoriság tehát az általunk prognosztizáltak szerint alakult. Ez azonban nagy kihívás a továbbiakban, mert ha ez így folytatódik, akkor pár év múlva – miután ők nem szabadulnak, és hál' Istennek sokáig élnek – ez a populáció jelentősen meg fog növekedni.

Teljesen nyilvánvaló, hogy mind a nyolc fő emberölés minősített eseteiért tölti büntetését. A bűncselekmény elkövetési okaként megjelenik a nyereségvágy, a szerelemféltés, a bosszú; az áldozatok között megtalálható közvetlen hozzátartozó – feleség, gyermek, testvér –, ismerős és ismeretlen személy egyformán.

Az erre a büntetésre ítéltek közül 3 fő első bűntényes, ezt megelőzően semmiféle összeütközése a törvénnyel nem volt. 5 fő azonban már volt büntetve. Közülük 3 fő 1-1 alkalommal, egy fő 5, egy pedig 6 alkalommal töltött szabadságvesztés-büntetést. 3 fő viszonylag rövid időt

– 8 hónaptól egy évig terjedően –, 2 fő viszont hosszabb időt, 11, illetve 14 évet töltött már ezt megelőzően büntetés-végrehajtási intézetben.

Állandó lakhelyüket tekintve 5 megyéből van 1-1 fő – Pest-, Hajdú-, Borsod-Abaúj-, Tolna-, és Békés megyéből –, egy fő budapesti állandó lakos volt; illetve most már „tudományosan is tudjuk igazolni", hogy miért Szegedet jelöltük ki a TÉSZ-esek elhelyezési körleteként, ugyanis Csongrád megyében két ilyen fogvatartottnak volt ezt megelőzően állandó lakása.

Annak idején azt mondtuk, hogy vélhetően 25 és 30 év között lesznek átlagosan elkövetésük időpontjában, azonban a 8 fő átlagos életkora 41 év. A legfiatalabb fogvatartott 26 éves, a legidősebb pedig 54. Az életkor tekintetében a tényleges adatok jelentősen eltérnek a prognosztizálttól, de jelenleg ebből mi messzemenő következtetést nem vonunk le, majd a csoport vélhető növekedése erre a kérdésünkre is választ ad.

Iskolai végzettségüket tekintve 3 fő általános iskolát végzett, szakmunkás bizonyítványa 3 főnek van, míg 2 fogvatartott érettségizett.

Egészségügyi állapotukat tekintve 3 fő minden szempontból egészséges, 3 fő gondozott beteg, egy kezelt beteg – diétás – van, illetve egy krónikus, nagyon súlyos beteg található. Munkavégzési képességüket tekintve nehéz fizikai munkára alkalmas 5 fő, könnyű fizikai munkára 2 fő, és az említett súlyos beteg pedig munkaképtelen. Az előzmény-iratokból az volt megállapítható, hogy ezek a személyek közül egy fő rendszeres kábítószer-fogyasztó volt, 3 fő pedig rendszeresen fogyasztott alkoholt, és alkoholista magatartást tanúsított a bűncselekmény elkövetése előtt.

A csoportba tartozó fogvatartottak közül valamennyien megjelöltek kapcsolattartót a befogadásukat követően, átlagosan 7 főt. A szélső értéket tekintve egy fő csak egy főt jelölt meg, illetve egy fő pedig 18 kapcsolattartót. A kapcsolattartás eddigi elemzése az alábbiakat mutatja:

a.) a kapcsolattartás minősége szempontjából nincs jelentősége a megnevezett kapcsolattartók számának. Nevezetesen, aki 18 kapcsolatot jelölt meg, annak egyetlen egy élő kapcsolata nem volt, és jelen pillanatban sincs;

b.) a kapcsolat vagy minden formában rendszeres, vagy egyáltalán nincs. A fogvatartottak átlagos populációjában előfordul, hogy valakivel csak leveleznek, valakit csak látogatnak, valakinek csomagot küldenek, ezeknél az elítélteknél viszont vagy minden formára kiterjedő és minden alkalommal rendszeres kapcsolat van, vagy egyáltalán semmilyen kapcsolat nincsen. Köztes eset nem található. 4 főnek minden szempontból rendszeres, 4 főnek pedig egyáltalán nincs semmilyen kapcsolata a külvilággal;

c.) akinek rendszeres a kapcsolata, annál kimutatható, hogy akinek él az édesanyja, ott az édesanya a kapcsolattartás kulcsa, nevezetesen neki írja a leveleket, neki küldi ki a csomagengedélyt, illetve az édesanya az egyik személy, aki mindig megjelenik a látogatáson. 3 embernél is „váltva" jönnek: anya-nagyszülő, anya-nevelőapa, anya-testvér, de az anya mindig a kapcsolattartók között van, számukra kiemelten fontos. Egyetlenegy személynek van élettársa, ez az élettársi kapcsolat azonban élő és rendszeres;

d.) részint a hipotézisünket igazolandó 2 főnél egyértelműen kimutatható, hogy külső kapcsolatai egy-másfél év után teljes körűen elhaltak, és ma már megszűntek. Úgy tűnik, hogy a család, a hozzátartozók teljes egészében „leírták" őket. Ennek a másik oldala is igaz, nevezetesen ezek a fogvatartottak ebbe beletörődtek, ma már ők sem keresik a külvilággal való kapcso-

lattartást. 2 fő esetében viszont, aki semmilyen külső kapcsolattal nem rendelkezik, erőteljes egyházi vonal mutatható ki, illetve esetükben a Mécses szeretetszolgálat vállalta a kapcsolattartás alakulásának formáját, vagyis részükre anonim módon levélírót biztosít, illetve az ünnepekre csomagot is küld.

A tényleges életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítéltek esetében meghatározó a kilátástalanság, a reménytelenség, és a „semmit sem veszthetőség" érzése. A legnagyobb problémát az idő strukturálása, a valamilyen kapaszkodó, a biztos eligazítási pont jelenti. Gyakorlati tapasztalat, hogy az életfogytigra elítéltek, akinek van feltételese, soha nem mondja számban, hogy mennyi ítéleti idő még a letöltendő, nem mondja, hogy 30 év, 40 év, vagy mennyi, azt mondja, hogy 4 Olimpia, 3 Világ-bajnokság, 2 Európa-bajnokság, és már kint is vagyok. Kapaszkodói vannak, valamilyen biztos pontja, és reménykedik. Ennek a fegyháznak a tapasztalata ebben a kérdésben egyértelmű, mindegyik fogvatartott, aki életfogytból szabadul, legkésőbb a szabadulása előtt két évvel mindenféle módon és formában külső kapcsolatokat keres, vagy legalább mindent megtesz azért, hogy valamilyen módon vissza tudjon illeszkedni a társadalomba. Kiemelten fontos számukra, hogy ezek a pontok meglegyenek.

A TÉSZ-eseknél még egy dolog belép, nevezetesen az, hogy ők már semmit nem veszíthetnek, velük szemben újabb vagy súlyosabb büntetés kiszabása értelmetlen és nem lehetséges. Éppen ezért kiemelten kell esetükben foglalkozni a túszejtés, a személyzet elleni támadás, a szökés, az egymás elleni agresszió lehetőségeivel. Hogyan helyezzük el őket? Hogyan minősítsük és hogyan kezeljük ezeket a személyeket? Álláspontunk szerint kiemelten fontos esetükben a személyre szóló kezelési, és egyéni biztonsági utasítás. Elhelyezésük, ellátásuk tekintetében, és ezt örömmel hallottam az előző előadásokban, az általános börtönnormáktól semmiben nem tér el, és ezeknek az általános börtönnormáknak az érvényesítése a fő szempont. Mi úgy gondoljuk, hogy biztosítani kell – és ezt első helyre kell, hogy tegyük –, hogy a fogvatartottak, a többi elítélt, a személyi állomány, az intézet teljes biztonsága, az élet- és vagyonbiztonság megőrzése folyamatos legyen. Olyan biztonsági rendszert kell tehát esetükben kiépíteni és működtetni, ami e célnak maradéktalanul megfelel. Túlnyomórészt egyszemélyes elhelyezésben gondolkoztunk, minden funkciót magában foglaló, olyan önálló körletrészt kívánunk kialakítani, ahol megfelelő nagyságú mozgástérrel rendelkeznek, amely biztosítja a speciális programok végrehajtását, csökkenti a frusztrációt, de garantálja a biztonságot.

Nem mondunk le továbbra sem a TÉSZ-es elítéltek bevonásáról az oktatásba, szakképzésbe, a legkülönbözőbb terápiás programokra, tréningekre, mert ezt elengedhetetlennek tartjuk. Álláspontunk szerint a programok és a foglalkozások lekötik a fogvatartottak figyelmét, elősegítik feszültségeik adekvát levezetését, szolgálják a mentális és fizikai egészség megőrzését. Egyéniesített döntések megalapozása érdekében esetükben kiemelten nagy jelentősége van a velük való foglalkozók információ-cseréjére, a valóban team-munkában történő foglalkozásra. Kezdettől fogva szorgalmazzuk, hogy nem lehet őket kizárni a jutalmazási lehetőségekből, amelynek során elsősorban a személyes kapcsolatuk erősítésére, illetve a személyes szükségletek lehetőség szerinti kiegészítésére helyezzük a legnagyobb hangsúlyt. Ugyanakkor azt is hangsúlyozzuk, hogy amennyiben szükséges és megalapozott, ezekkel az elítéltekkel szemben is le kell folytatni a fegyelmi eljárásokat, és indokolt esetben fegyelmi fenyítést is kell kihelyezni.